

«ГЛОБАЛЬНЕ СЕЛО 2.0»: СОЦІАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

“GLOBAL VILLAGE 2.0”: SOCIAL MEMORY IN THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

У статті проаналізовано трансформації соціальної пам'яті в умовах стрімкого розвитку технологій соціальних мереж і штучного інтелекту. Досліджується, як алгоритмічні системи змінюють процеси пам'ятання та забування, формуючи нову соціотехнічну реальність, в якій людська ідентичність і соціальна пам'ять дедалі більше залежать від технологій. У статті переосмислюється концепція «глобального села» Маршалла Маклюєна про вплив медіа на структуру суспільства. Розповсюдження штучного інтелекту призводить до появи не лише гібридного простору взаємодії людей і технологій, де пам'ять набуває нових форм існування, а й спільної когнітивної екосистеми, в якій алгоритми впливають на свідомість людини, у тому числі, визначаючи зміст і контекст соціальної пам'яті. У першій частині статті простежено, як еволюціонувало розуміння пам'яті, цілей її збереження та способів передачі, від усних культур до масмедіа ХХ століття. Другу частину присвячено коннективному повороту (connective turn) і становленню у 2010-х роках студії цифрової пам'яті. Цей етап характеризується розмиванням меж між приватним і публічним, виробниками й споживачами, унаслідок чого пам'ять концептуалізується як процес безперервної взаємодії в мережевих середовищах. Третя частина аналізує агентний поворот (agentic turn), пов'язаний з поширенням генеративного штучного інтелекту нового покоління (у 2022–2023 роках), який не лише зберігає інформацію, а й самостійно інтерпретує, відтворює та конструює версії минулого. Найсучасніші моделі штучного інтелекту постають не просто як медіа чи інструменти, а як нові агенти соціальної пам'яті. Стаття підкреслює потребу міждисциплінарного підходу до вивчення впливу штучного інтелекту на соціальну пам'ять і пропонує розглядати його як ключовий чинник сучасного технологічного повороту, що формує глобальні тенденції колективного пам'ятання й визначає нові сценарії розвитку суспільства.

Ключові слова: соціальна пам'ять, штучний інтелект, GPT, медіа, соціальні мережі, студії пам'яті.

The article analyses the transformations of social memory in the context of the rapid development of social media and artificial intelligence. It examines how algorithmic systems alter processes of remembering and forgetting, shaping a new socio-technical reality in which human identity and social memory increasingly depend on media and technologies. The article reinterprets Marshall McLuhan's concept of the “global village”, in which media function not merely as communication channels but as environments that structure society. With the proliferation of AI, not only is a hybrid space of interaction between humans and technologies formed – where memory takes on new forms of existence – but also a shared cognitive ecosystem emerges, in which algorithms can influence human consciousness, including the content and context of social memory. The first part of the article traces the evolution of the understanding of memory, its preservation, and modes of transmission from oral cultures to the mass media of the 20th century. The second part addresses the connective turn and the emergence of digital memory studies in the 2010s. This stage is characterized by the blurring of boundaries between private and public spheres, and between producers and consumers; memory becomes a process of continuous interaction within networked environments. The third part examines the agentic turn, associated with the rise of next-generation generative AI (2022–2023), which not only stores information but independently interprets, reproduces, and constructs versions of the past. The most advanced AI models appear not merely as media or tools but as new agents of social memory. The article emphasizes the need for an interdisciplinary approach to studying AI's impact on social memory and proposes considering artificial intelligence as a key factor in the contemporary technological turn, shaping global trends in collective remembrance and defining new scenarios for societal development.

Key words: social memory, artificial intelligence, GPT, media, social networks, memory studios.

УДК 316.77:004.8

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.79.1.5>

Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

Прохватілова О.С.

аспірантка кафедри прикладної
соціології та соціальних комунікацій
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: 0009-0005-3059-8546

Вступ. Стрімкий розвиток і масове розповсюдження соціальних мереж та технологій штучного інтелекту (далі – ШІ), включаючи найновіші покоління генеративного ШІ, спровокували серед науковців зростання інтересу, пов'язаного з вивченням впливу цих технологій на суспільство. Одним із ключових напрямів є дослідження взаємодії між ШІ та соціальною пам'яттю, адже всі сучасні процеси, пов'язані із запам'ятовуванням та забуванням, відбуваються на тлі зазначеного технологічного повороту. Україна в цьому сенсі є унікальним простором, де глобальні тренди розвиваються

паралельно із суспільним запитом на збереження національної пам'яті, актуалізованим тривалою екзистенційною війною.

Хоча українські дослідники пам'яті поки що приділяють недостатньо уваги проблематиці ШІ, останніми роками з'явилась низка праць, що закладають підвалини для студій цифрової пам'яті в Україні. Такі розвідки здебільшого зосереджують увагу на збереженні цифрової спадщини та формуванні національної ідентичності [6; 7], аналізі цифрових архівів і музеїв, нових можливостях, що відкривають цифрові медіа для комеморації

[8; 14]. Водночас у фокусі українських науковців часто опиняються прикладні аспекти використання ШІ у сферах освіти, управління, творчості, військової справи, соціальної роботи, публічного управління, міжнародних відносин і навіть нумізматики. Окрему групу становлять дослідження інженерного та технологічного спрямування, присвячені взаємодії людини й роботів [9; 10], а також праці у сфері права, де обговорюється питання суб'єктності ШІ та відповідальності [13]. Аналогічне питання розглядається й у філософському вимірі: чи здатен ШІ відтворювати людську свідомість і, відповідно, бути творчим суб'єктом? [2, с. 274]. Заслужують на увагу дослідження впливу ШІ на емоційний інтелект [4] та роботи, що аналізують його входження в повсякденне життя [11], у тому числі через призму глобальної нерівності [1]. ШІ активно осмислюється в контексті глобалізації та автоматизації процесів [12], як інновація, що кидає виклик традиційним уявленням про релігію, культуру, знання, істину й ідентичність [5].

У зарубіжному науковому середовищі студії цифрової пам'яті (*digital memory studies*) як окремий напрям дослідження виокремилися у 2010-х роках. Сьогодні в межах цього поля активно дискутується необхідність міждисциплінарного підходу до вивчення ШІ на перетині історії, соціології, культурології, права, студій медіа та комунікацій, взаємодії людини й комп'ютера (*HCI*) та інших дисциплін [19; 22; 23]. При цьому помітно різняться погляди тих, хто аналізував ШІ до появи останніх генеративних моделей [20; 21], і тих, хто досліджує реальність після 2022–2023 років [15; 18; 19; 22; 23; 26]. Якщо перші (принаймні в контексті пам'яті) розглядали його як інструмент, який відкриває нові можливості, то останні говорять про ШІ з позиції того, наскільки радикально він змінює світ.

Метою статті є залучення українських дослідників до осмислення викликів та можливостей, пов'язаних зі здатністю генеративного ШІ впливати на збереження та передачу соціальної пам'яті. Це дозволить включити вітчизняні студії пам'яті в глобальний контекст, адже новітні технології, про які йтиметься в цій розвідці, – більше, ніж медіа: вони формують нову соціотехнічну реальність. Перефразовуючи ідеї Маршала Маклюена, викладені у главі *The Media is the Message* [25], повідомленням, що його передає ШІ, і є сам штучний інтелект.

Медіа і соціальна пам'ять до XXI століття. Розвиток технологій від початку історії людства супроводжувався еволюцією уявлень про пам'ять та її роль у суспільстві. Так, Б. Міштал виділяє як ключові для соціальної пам'яті такі періоди: 1) пам'ять як збереження необхідної для виживання інформації в стародавніх усних культурах; 2) пам'ять як *ars memoria* (мистецтво пам'ятати) в період античності; 3) пам'ять у контексті розвитку традиційних релігій домодерної Європи; 4) пам'ять на тлі розвитку національних ідей та технологічного прогресу в модерних суспільствах

[24, р. 27–49]. І хоча дослідниця не пов'язує розвиток пам'яті з медіанапрямом, вона зазначає, що важливі технологічні зміни – винайдення письма чи книгодрукування – значно впливали на соціальну пам'ять, і цей вплив у певному сенсі досяг кульмінації у XIX–XX століттях: «Поширення нових технологій, як-от фотографія, радіо та кінозйомка, революціонізувало способи збереження й відтворення пам'яті» [24, р. 42]. Технології дозволили інституціоналізувати пам'ять та спадщину: попит на знання про минуле та інтерес до національної історії задовольняли новостворені музеї, архіви, які ставали все більш доступними для широкого загалу. Водночас модерн призвів до певної кризи пам'яті, про яку почали говорити в контексті занепаду традиційної сільської культури, розвитку масмедіа, поширення обов'язкової освіти. Усе змінилось у XX столітті, насиченому глобальними подіями: світові війни та революції актуалізували потребу комеморації як героїчних, так і трагічних епізодів; тоталітарні режими та їх занепад призвели до осмислення ролі пам'яті в політичних процесах, як у контексті впливу на суспільство, так і в контексті комеморації репресій; розпад імперій та зміни кордонів призвели до переосмислення минулого як у колишніх колоніях, так і в метрополіях. Зазначені процеси, масштабні самі собою, збіглися у часі зі стрімким розвитком масмедіа та поширенням цифрових технологій: бродкастингу, фотографії і, зрештою, інтернету. Як наслідок, XX століття в Європі часто визначають як «століття пам'яті» або «століття буму пам'яті».

Іронічно, що саме технологічні та масмедійні розробки кінця XX століття викликали інтерес до нових, «штучних» способів створення та підтримки колективної пам'яті – поза межами живого, поза співприсутності натовпу, поза межами одного покоління [20]. Це зумовила, зокрема, поява супутникового телебачення, яке створювало відчуття спільного перегляду світом, єдиного часу та глобального досвіду, посиленого відчуттям присутності інших. Такі медіатизовані переживання надали помилкової ваги ідеї колективної пам'яті [19, с. 2], яка в реальності була міфом, адже масмедіа не відображали колективних уявлень.

Маршалл Маклюен ще у 1964 році, в книзі *Understanding Media: The Extensions of Man*, писав про «технологічну симуляцію свідомості», коли процес людського пізнання колективно розширюється через технічні засоби. У середині XX століття штучний інтелект перебував на стадії зародження – існували прості логічні програми, а сама ідея «мислячої машини» залишалася радше філософським експериментом. Проте Маклюен уже передбачував появу технологій, здатних імітувати структуру мислення, а не лише передавати інформацію. У цьому сенсі його ідеї можна розглядати як передбачення сучасного ШІ – етапу, коли технології починають моделювати свідомість і роблять творчість колективним процесом у масштабах усього людства [25]. Як і в решті «розширень»

(*extensions*), які він згадує, розширення свідомості також має психічні та соціальні наслідки, одним з яких можна вважати вплив генеративного ШІ на когнітивні процеси та, зокрема, соціальну пам'ять. Ідея «глобального села», яку Маклюен сформулював раніше, у *The Gutenberg Galaxy* (1962), означає світ, в якому електронні медіа створюють єдиний комунікаційний простір, а інформація поширюватиметься миттєво, стираючи межі між культурами та континентами. Сьогодні це «глобальне село» досягає найповнішого втілення завдяки ШІ: технології не лише з'єднують людей, а й інтегрують їхні способи мислення в спільну когнітивну мережу.

Тож, підсумовуючи, зауважимо, що розвиток технологій ще до початку XXI століття заклав передумови для прогресуючої залежності людини від медійних репрезентацій минулого [24, р. 48] – це саме та точка, щодо якої більшість дослідників дійшли згоди.

Коннективний поворот і соціальна пам'ять.

У XXI столітті, на противагу попередньому, дослідники зазначають послідовні тренди «денаціоналізації», «фрагментації», «демократизації», «політизації» та одночасної «сакралізації» пам'яті [24, р. 47]. Постмодерн змінює ставлення до минулого, перетворюючи його на простір ертейнменту та законсервованої ностальгії, про що свідчить, наприклад, поява численних тематичних парків, що пропонують відвідувачам досвід тілесного занурення в історичні події. Ці тренди важливі для розуміння впливу ШІ на соціальну пам'ять, оскільки саме вони формують масиви даних, на яких навчаються популярні мовні моделі (LLM).

Однак перед тим, як перейти до дослідження пам'яті в контексті штучного інтелекту, варто зупинитись на періоді, який йому передував і триває досі, – стрімкого розповсюдження доступу до соціальних мереж. Так, Е. Госкінс у 2011 році, продовжуючи ідеї Генрі Редігера, що моделі людської пам'яті завжди наслідують технологічні метафори (воскова табличка, телефонна комутаційна дошка, комп'ютер), дійшов висновку, що пам'ять у XXI столітті «розмита», «відв'язана від місця» [16], що свідчить про те, що класичні концепції колективної пам'яті – наприклад, ідеї Моріса Гальббакса чи П'єра Нора, більше не актуальні для сучасності. Цей феномен він окреслив як конективний поворот (*connective turn*), перехід від «культури дефіциту» (*scarcity culture*) до «постдефіцитної культури», де інформація і пам'ять надлишкові, тотальні та миттєво доступні: людина більше не мусить запам'ятовувати інформацію, це стає прерогативою соціальних медіа.

Масове використання соціальних мереж у різних сферах соціального життя стало першим кроком до формування нової екології пам'яті, де людське і технічне об'єднані в єдиній інформаційній системі. Госкінс зазначив, що пам'ять більше не обмежена мозком чи індивідом – вона працює у зворотному зв'язку між людиною і медіатехнологіями, створюючи «петлі пам'яті» (*memory loops*)

[16], де цифрові архіви і пристрої стають частиною когнітивного процесу. Власне архів у цифрову добу також змінює функції, перетворюючись з інструменту зберігання на потік даних, «архів у реальному часі». Це відриває пам'ять не лише від простору (як це зазначено вище), а й від часу, оскільки межа між минулим та теперішнім стає умовною. Власне, це ознаменувало нову епоху в розвитку соціальної пам'яті і стало аргументом для виділення студій цифрової пам'яті (*digital memory studies*) у нове дослідницьке поле [17]. Розвиток описаних ідей призвів до занепокоєння серед частини суспільствознавців, скептично налаштованих щодо можливості існування колективних форм пам'ятання в цифрову епоху.

Однак не всі розділили цей скепсис. Так, Сільвана Мандолессі у статті *The Digital Turn in Memory Studies* доводить, що цифрові технології не знищують, а трансформують колективну пам'ять, роблячи її більш динамічною, мережевою та розподіленою між людьми й технічними об'єктами. На її переконання, соціальні мережі не розривають соціальну тканину пам'яті, а створюють нові простори спільного переживання минулого, навіть якщо вони діють за іншими принципами: через алгоритми, бази даних і взаємодію користувачів. Дослідниця виокремлює чотири ключові трансформації, які частково перегукуються із трендами, описаними Е. Госкінсом: 1) нова онтологія цифрового архіву, який стає процесуальним і динамічним, а не статичним сховищем; 2) зміна культурної форми від наративу до бази даних, що дозволяє множинне, динамічне упорядкування спогадів; 3) переформатування агентності, у межах якої пам'ять втілюється не лише людьми, а й технічними об'єктами, алгоритмами та мережами; 4) перехід до динамічних спільнот пам'яті, які об'єднують людей, артефакти, простори та практики. Таким чином, Мандолессі пропонує бачення цифрової пам'яті як еволюційного продовження колективної пам'яті, що не втрачає свого соціального характеру, а лише розширює його в мережевому та алгоритмічному середовищі [21].

У будь-якому разі саме конективний (за Госкінсом), або цифровий (за Мандолессі) поворот 2010-х років – цифрова «участь» мільярдів людей, які створюють, розкривають і діляться даними та інформацією про своє приватне й публічне «я» та власний досвід, – сформував нову парадигму соціальної пам'яті. Багато сучасних досліджень пов'язують її з поступовою втратою людського контролю над пам'яттю. Комунікаційні та мережеві технології XXI століття були створені так, щоб винагороджувати «дофамінові сплески», монетизувати залучення людини в нові інфраструктури уваги та посилювати цифрову залежність [22, р. 175], і саме ці тенденції заклали основу для популяризації ШІ та нового технологічного повороту.

Агентнісний поворот: нова форма і контекст соціальної пам'яті. Штучний інтелект привертав увагу дослідників пам'яті ще до того, як гене-

ративні моделі (*genAI*) стали доступними широкій аудиторії [20; 21]. Так, Сільвана Мандолессі у дослідженні 2021 року підходить до ШІ як посередника між індивідуальним та колективним, який організовує пам'ять відповідно до власної логіки, на відміну від попередніх технологій, що лише зберігали її. Вона зазначає, що алгоритми ШІ стають таким чином «вартовими пам'яті» (*gatekeepers of memory*), формуючи колективне уявлення про минуле та визначаючи, які образи та наративи набувають видимості [21].

Поява нових поколінь генеративного ШІ у 2022–2023 роках актуалізувала питання агентності, порушене з розповсюдженням соціальних мереж. ШІ став розглядатись як новий тип мнемонічного актора, який діє спільно з людьми. ChatGPT у цьому сенсі постає як мнемотехніка штучного інтелекту (*AI mnemotechnic*), що формує колективну пам'ять не через істину, а через імовірність і задоволення користувача [27].

Здатність моделей генеративного ШІ самостійно приймати рішення та створювати контекст стала причиною виділення нового технологічного повороту, який Е. Госкінс визначив як агентний (*agentic turn*) [18; 19]. Запропонувавши концепцію «третього шляху пам'яті», він пов'язав її зі зростанням кількості ШІ-агентів, які «мають дедалі більшу автономію та практично безмежний потенціал створювати, відтворювати й переосмислювати індивідуальне й спільне минуле – поза межами людської згоди чи контролю» [18; р. 1]. Дослідник окреслює два ключові напрями розвитку сервісів, заснованих на генеративному ШІ: по-перше, вони розривають зв'язок між минулим і теперішнім, створюючи «синтетичну пам'ять» – минуле, яке ніколи не було пережите чи запам'ятоване; по-друге, запроваджують нову форму «розмовного минулого», де пам'ять вибудовується в діалозі між людиною та машиною в теперішньому моменті [19, р. 1].

Наприклад, ШІ-компаньйони є частиною індустрії послуг, де активно застосовуються такі нові форми пам'яті. Це емоційно підтримувальні та емпатійні агенти або персонажі, з якими можна ділитися думками, проблемами, навіть сексуальними фантазіями (див., наприклад, *Replika*, *Kindroid*, *Muah.AI*). Ці компаньйони формують пам'ять про користувача на основі інформації, якою він добровільно ділиться, але водночас співтворюють нову пам'ять через щоденні взаємодії з ним. Такі нові форми відносин між людиною та алгоритмами актуалізують вразливості, пов'язані з приватністю, правом власності та контролем над даними, залежністю від технологій, а також ставлять під загрозу людську здатність забувати. Індивіди розщеплюються на потенційно безмежну кількість носіїв пам'яті, замінюючи колективну пам'ять як «пам'ятання разом» на хаос із елементами індивідуальних пам'ятей [18; 19]. Чим людянішою здається взаємодія, тим більше довіри користувач надає системі. Водночас обмін, доступність і вико-

ристання дедалі більш особистих даних формують нову форму «цифрового переслідування», що виходить далеко за межі колишніх часових рамок пам'яті покоління і може продовжуватись навіть після фізичної смерті користувача.

Суголосними з ідеями Госкінса є викладені Самуелом Меррілом думки щодо того, як ШІ-алгоритми перетворюють пам'ять із людського досвіду на машинний гібрид, в якому обчислення стає формою пригадування, а взаємодія людини й машини – спільним актом пам'ятання [22, р. 173]. За таких умов формування соціальної пам'яті пов'язане зі стохастичним, тобто ймовірнісним запам'ятовуванням (*stochastic remembering*). Поняття використовують Р. Сміт, Т. Смітс та С. Мерілл, досліджуючи, як моделі ШІ формують імовірнісні версії минулого, відображаючи панівні культурні та ідеологічні наративи, закладені в їхні тренувальні набори. Автори застосовують дві техніки проєктування запитів (*prompt engineering*): покрокове мислення (*step-by-step prompting*) та «ланцюг міркувань» (*chain of thought reasoning*). Використовуючи експеримент із запитом до ChatGPT про найвідоміших і найменш відомих активістів XX століття, вони демонструють, що відповіді моделі мають стохастичний характер, тобто залежать не від «розуміння» минулого, а від статистичних закономірностей у даних, тобто є варіативними, пов'язаними із ймовірнісною логікою. Це створює передумови для відтворення таких форм пам'яті, де найвідоміші активісти (наприклад, Мартін Лютер Кінг) згадуються стабільно, а менш відомі – з'являються лише в крайніх випадках [27]. Крім того, на думку Вульфа Канштайнера, великі мовні моделі відтворюють риторику історичного письма, але позбавлені «вертикальної пам'яті» – здатності відслідковувати джерельне походження фактів. Така «горизонтальна» пам'ять створює ризик появи правдоподібних, але фіктивних оповідей, які можуть руйнівним чином впливати на колективне уявлення про минуле [20].

Роздуми про агентність ШІ можуть бути розширені ще далі. Так, Дж. Шух розглядає пам'ять, що формується у взаємодії людини та найновіших моделей штучного інтелекту, як «штучну» (*artificial memory*) [26], а С. Генсбургер та Ф. Клавер визначають її як «комп'ютеризовану пам'ять», що перетворює культурні наративи про минуле на «масиви даних», виступаючи як результат роботи алгоритмів [15, р. 196–197].

Усе вищезазначене засвідчує, що дослідження соціальної пам'яті в контексті розвитку ШІ потребують не лише системної теоретичної концептуалізації, а й оновленої методології, здатної охопити різні аспекти цього феномену. У цьому сенсі особливо цінними є зауваги провідних дослідників у галузі студій цифрової пам'яті (див. публікацію *Handling the Hype: Demystifying Artificial Intelligence for Memory Studies* [23]). Автори відзначають, що «хайп» – надмірний ажіотаж та інформаційний шум – навколо ШІ-технологій ускладнює їх аналі-

тичне опрацювання. Вони виділяють п'ять критичних вимірів, включення яких до аналізу сприятиме глибшому розумінню феномену:

1) історичний вимір – історизація генеративного ШІ дозволить урахувати його передумови й соціальні контексти, уникаючи враження «раптового прориву»;

2) технічний вимір – дослідження механізмів ШІ, його реальних можливостей та обмежень, відмінностей конкретних моделей тощо дозволить уникнути технологічного детермінізму, тобто переконання, що ШІ просто «змінює все», без урахування конкретних умов;

3) праксеологічний вимір – вивчення реальної практики використання ШІ-сервісів людьми дозволить вийти за теоретичні рамки та будувати гіпотези щодо впливу таких практик на соціальну пам'ять та архівування;

4) геополітичний вимір – урахування нерівномірного розподілу ресурсів ШІ, якості та умов його застосування в різних суспільствах допоможе глибше досліджувати динаміку соціальної пам'яті, враховуючи як вплив «згори», так і «знизу»;

5) екологічний вимір – аналіз екологічного сліду технологій ШІ дозволяє оцінити, як обмеження ресурсів (енергії, технологій, економіки) формують специфічні способи збереження або втрати інформації, створюючи нові форми «пам'яті» та «забування» [23].

Ця багатовимірна перспектива засвідчує необхідність і продуктивність міждисциплінарного підходу, який поєднує технічне розуміння із соціокультурним і політичним баченням. Така інтеграція дозволяє комплексно осмислювати нові виклики та формувати адекватні стратегії їх дослідження.

Висновки. Штучний інтелект дедалі виразніше постає як автономний агент, що модифікує різні сфери функціонування соціальної пам'яті. У політичному вимірі це проявляється через нерівномірний доступ до ресурсів ШІ, потенціал до маніпуляцій через конструювання стереотипів і просування певних наративів про минуле; у культурологічному – через ускладнення розрізнення автентичного й згенерованого культурного продукту; соціальна сфера зазнає трансформацій через зміну характеру міжособистісних зв'язків, зниження рівня довіри; у когнітивній психології постає новий вимір проблеми хибних спогадів, який доповнює список когнітивних викривлень пам'яті технологічними чинниками.

Аналіз розвитку сучасних мовних моделей показує, що український академічний дискурс досі не приділяє достатньої уваги принциповій різниці між попередніми поколіннями ШІ та його останніми агентними версіями. Якщо ранні моделі були реактивними та виконували лише чітко сформульовані запити, моделі 2022–2023 років демонструють проактивність, здатні створювати контекст, формувати припущення і впливати на хід комунікації навіть без прямої вказівки користувача. Саме цей перехід від пасивного до активного режиму вза-

ємодії радикально змінює роль ШІ у формуванні соціальної пам'яті та уявлень про минуле.

Утім, найбільш суттєву загрозу становить не сама технологія, а її стрімка популяризація, яка інтегрує ШІ в повсякденність. Із поширенням емоційних та терапевтичних практик взаємодії моделі накопичують і обробляють дедалі чутливіші індивідуальні дані: емоції, інтонації, вразливості та особисті переживання. Це, з одного боку, наближує алгоритмічні системи ще на крок до розуміння механізмів людської свідомості, а з другого – сприяє зміцненню залежності суспільства від технологій та медіа. За таких обставин зміст, який генерує ШІ, є менш важливим, ніж сам факт формування нової екосистеми.

Хоча у вітчизняних дослідженнях домінує увага до збереження цифрової спадщини, національної пам'яті та потенціалу цифрових архівів, західна традиція наголошує на критичних аспектах: руйнуванні сталих ідентичностей і поширенні ситуативних зв'язків, етичних наслідках неможливості забути, розмиванні авторства, зниженні довіри до власних і чужих спогадів, емоціоналізації наративів про минуле.

Розвиток ШІ вимагає зваженого, критичного міждисциплінарного підходу. Сьогодні особливо нагальною є потреба в систематичних дослідженнях із залученням представників різних галузей: від психології, соціології та медіазнавства до етики, інформатики, історії та правових студій. Це дасть змогу адекватно оцінювати масштаби змін, уникати детермінізму та виробляти ефективні стратегії відповідального використання штучного інтелекту, у тому числі в контексті соціальної пам'яті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арсеєнко А.Г. Штучний інтелект у сучасних умовах цифрової трансформації глобального суспільства. *Вісник Книжкової палати*. 2024. № 8 (337). С. 18–23. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.8\(337\).18-23](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2024.8(337).18-23).
2. Будз Г. Штучний інтелект та властивості свідомості. *Collection of Scientific Papers «ЛОГОС»*. 14 лютого 2025. Boston, USA. С. 272–274. <https://doi.org/10.36074/logos-14.02.2025.057>.
3. Варипаєв О.М. Філософія науки та штучний інтелект: деконструкція суб'єкта і нова онтологія пізнання. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 7. С. 1–21.
4. Галушко О.І., Задорнова В.В., Пилипенко К.В. Вплив штучного інтелекту на емоційний інтелект людини. *XVI International scientific and practical conference "New ways of improving outdated methods and technologies" (17–20 грудня 2024 р., Копенгаген, Данія)*. Copenhagen : International Science Group, 2024.
5. Добродум О.В., Мартинюк Е.І., Никитченко О.Е. Релігія, культура та штучний інтелект: постмодерністський контекст сучасності. *Українське релігієзнавство*. 2024. № 96. С. 75–83. <https://doi.org/10.32420/2306-3548/2024.96.10>.
6. Єщенко Є.В., Радогуз С.А. Цифрова культурна спадщина: політика пам'яті через інтерактивність.

Автоматизація, електроніка, інформаційно-вимірвальні технології: освіта, наука, практика: матеріали 5-ї Міжнар. наук.-техн. конф. Харків : НТУ «ХПІ», 2024. С. 226–227.

7. Ломачинська І.М. Бібліотеки та архіви в цифрову епоху: соціальні мережі як інструмент збереження національної пам'яті. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. Вип. 47. С. 178–185. <https://doi.org/10.32782/apfs.v047.2024.29>.

8. Міхно О.П. Медіавізуалізація історичної пам'яті у форматі Shorts і Reels: кейс Педагогічного музею України. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: освітні й освітньо-філософські аспекти формування історичної пам'яті: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20 червня 2025 р.)* Київ : Інститут педагогіки НАПН України, 2025. С. 58–61.

9. Мормуль М., Щитов Д., Щитов О., Романчук Л. Artificial Intelligence and Humanity: Relationships, Problems, Future. *Modern Engineering and Innovative Technologies*. 2024. № 1(32–01). С. 96–109. <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2024-32-00-040>.

10. Нівня Г.О. Штучний інтелект як виклик для суспільства. *Перспективи: соціально-політичний журнал*. 2024. № 3. С. 115–124.

11. Петінова О.Б., Ягольницька А.В. Штучний інтелект у соціокультурній сфері українського суспільства: оптика повсякденного життя. *Українське суспільство у перспективах розвитку: історичний, соціально-політичний, освітньо-педагогічний аспекти: матеріали VI Всеукр. міжгалузевої наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 26–31 березня 2025 р.)* Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2025. С. 1079–1085.

12. Петасюк О. Штучний інтелект: контекст та осмислення. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 26–32. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-9>.

13. Стрельцов Є.Л. Штучний інтелект з позицій феномена «кажана»: гуманітарне есе. *Юридичний вісник України*. 2025. № 2 (16–31 січня). С. 22–25; № 3 (1–15 лютого). С. 18–21; № 4 (16–28 лютого). С. 19–21.

14. Яненко Я. Комеморативні практики в дискурсі журналістикознавства. *Образ*. 2025. Вип. 2 (48). С. 21–29. [https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.2\(48\)-21-29](https://doi.org/10.21272/Obraz.2025.2(48)-21-29).

15. Gensburger S., Clavert F. Is Artificial Intelligence the Future of Collective Memory? *Memory Studies*

Review. 2024. Vol. 1. P. 195–208. <https://doi.org/10.1163/29498902-202400019>.

16. Hoskins A. Media, Memory, Metaphor: Remembering and the Connective Turn. *Parallax*. 2011. Vol. 17(4). P. 19–31. <https://doi.org/10.1080/13534645.2011.605573>.

17. Hoskins A. Digital Memory Studies: Media Pasts in Transition. *New York: Routledge*, 2018.

18. Hoskins A. AI and Memory. *Memory, Mind & Media*. 2024. Vol. 3. P. 1–21. <https://doi.org/10.1017/mem.2024.16>.

19. Hoskins A. AI & Collective Memory. *Current Opinion in Psychology*. 2026. Vol. 67. P. 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2025.102156>.

20. Kansteiner W. Digital Doping for Historians: Can History, Memory, and Historical Theory Be Rendered Artificially Intelligent? *History and Theory*. 2022. Vol. 61. P. 119–133. <https://doi.org/10.1111/hith.12282>.

21. Mandolessi S. The Digital Turn in Memory Studies. *Memory Studies*. 2021. Vol. 14, No. 2. P. 232–247.

22. Merrill S. Artificial Intelligence and Social Memory: Towards the Cyborgian Remembrance of an Advancing Mnemo-technic. In: *Handbook of Critical Studies of Artificial Intelligence*. Ed. by S. Lindgren. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2023. P. 173–186.

23. Merrill S., Makhortykh M., Mandolessi S., Richardson-Walden V. G., Smit R., Wang Q. Handling the hype: Demystifying artificial intelligence for memory studies. *Memory, Mind & Media*. 2025. Vol. 4. e18. <https://doi.org/10.1017/mem.2025.10018>.

24. Misztal B. Theories of Social Remembering. *Buckingham: Open University Press*, 2003. 224 p.

25. McLuhan M. Understanding media: The extensions of man. *London and New York: Routledge*, 1964. 383 p.

26. Schuh J. AI as Artificial Memory: A Global Reconfiguration of Our Collective Memory Practices? *Memory Studies Review*. 2024. Vol. 1. P. 231–255.

27. Smit R., Smits T., Merrill S. Stochastic Remembering and Distributed Mnemonic Agency: Recalling Twentieth Century Activists with ChatGPT. *Memory Studies Review*. 2024. Vol. 1, № 2. P. 209–230.

Стаття надійшла у редакцію: 21.10.2025

Стаття прийнята: 12.11.2025

Опубліковано: 22.12.2025